

Empirie a teorie v sociologii*

KAREL RYCHTAŘÍK

V poválečných letech je možno zejména v buržoazní sociologii vystopovat dva trendy, které ve svých krajnostech střídavě ovládají klima sociologické práce: na jedné straně důraz na „čistou empirii“, na druhé straně důraz na „velkou teorii“.

V dimenzi času a prostoru nabývá dominance jeden či druhý.

Období bezprostředně po válce je charakterizováno vládou úzkého empirismu. Vyznačuje se striktním požadavkem jednoznačných, přesných, verifikovatelných výsledků. Vládne kult sběru empirického materiálu, kult detailního faktu, čísel, fetišizace dotazníku, metod a technik terénního sběru informací.

„V praxi se jako základního zdroje obvykle používá „údajů“ víceméně ustáleného rozhovoru s mnoha jedinci, kteří jsou určování metodou výběrového souboru. Jejich odpovědi jsou rozříděny a přeneseny dejme tomu na děrné štítky; z těch pak jsou získány statistické průměry a v nich hledány vztahy. Snadnost této procedury, kterou zvládne každý průměrně inteligentní pracovník, přispívá nesporně k její oblibě. Výsledky jsou obvykle zpracovány do formy statistických přehledů. V nejjednodušším případě vyjadřují tyto specifické výsledky proporce četnosti jevů“ [9 : 46].

Spíše než podřízení metod výzkumu specifické zkoumané reality se vyžaduje, aby problematika výzkumných šetření byla přizpůsobena takovým technikám sběru informací, jež jsou právě k dispozici. Tento přístup vyúsťuje v orientaci na práce, které jsou věnovány nejčastěji úzkým, mikroskopickým problémům, aniž jsou respektovány determinující sociálně kulturní skutečnosti společenského života.

Mnoho výzkumů lokálního významu a lokální omezenosti přináší sice velké

množství empirických údajů, ale poskytuje malé možnosti pro určité, obecněji platné závěry.

„Léta pracného sbírání údajů o nejrozmanitějších aspektech sociálního života vedou k vědomí, že sice víme čím dál, tím více, ale o čím dál, tím méně významném nebo o čím dál, tím méně důležitém předmětu, takže den, kdy se splní Pascalovo proroctví, že budeme vědět všechno o ničem, není už v sociologii daleko.“ píše Piotr Sztompka [17 : 13].

Šířící se jalová neplodnost empirické tendence nemohla mít dlouhého trvání. A tak již zhruba na přelomu šedesátých let silí hlasy těch, kteří kritizují popisnost a upozorňují na potřebu syntézy.

Tuto skutečnost vyslovil např. na IV. světovém sociologickém kongresu ve Strese sovětský delegát V. S. Semjonov, když řekl:

„V posledních letech se také mezi buržoazními sociology ozvaly hlasy volající po větší pozornosti k teoretické generalizaci a návratům k teoretickým pracím devatenáctého a počátku dvacátého století. Mnoho buržoazních sociologů nyní začíná chápat sterilitu pozitivismu a empiricismu. Život nám staví sociální problémy, od nichž není možno utéci do království empirických výzkumů, které se týkají druhořadých a podružných sociálních jevů“ [13].

Jsou to marxističtí autoři, a zejména sovětsští sociologové, kteří na tomto kongresu konstatují, že krize buržoazní sociologie spočívá především v nedostatku obecné sociologické teorie, která by mohla systematizovat jak sběr empirických faktů, tak i teorie středního dosahu.

V referátu sovětské delegace bylo konstatováno, že pro empirické výzkumy bur-

* Referát přednesený na semináři *Teorie, empirie a praxe ve společenských vědách*, uspořádaném v prosinci 1974 Ústavem marxismu-leninismu ÚV KSČ.

žoační sociologie je typické, že nejsou spojeny s hlubokou teoretickou analýzou a teoretickým zobecněním. Také zkoumání jednotlivých aspektů a stránek společnosti není spojeno s obrazem společnosti jako celku [5 : 287–288].

Potřeba překonat tuto etapu sociologické práce, zaměřenou především na souhrnné uspořádání popisných materiálů, a nutnost přejít k systematickému vytváření teorii různého dosahu se stávají stále naléhavější. Dochází ke změně akcentu ve směru k teorii.

Ze složité sítě empirismu vede dvoji cesta. Po jedné se vydávají ti, kteří, vědomi si svého postavení a lokajských povinností vůči reprezentantům buržoazní společnosti, přistupují ke tvorbě formalistických konstrukcí. V úsilí o znázornění žádoucího obrazu sociální reality vytvářejí složité teoretická schémata. Docházejí však spíše ke zkreslení, v nejlepším případě ke statistickému zachycení některých aspektů sociální reality.

Svou kritiku empirismu zpravidla zavřují novou teoretickou architekturou, složenou z mnoha analytických kategorií a pojmů.

A tak vznikají „velké teorie“, které C. W. Mills charakterizuje jako „kouzelný labyrint, fascinující svým nádherným nedostatkem jasnosti“ [9 : 26].

Elegance pojmových schémat mohla lidem svítit do očí a slibovat nespílitelné jen po určitou dobu. „Velké teorie“ nikdy neseštopily z hladiny nejvyšší obecnosti ke skutečným problémům života společnosti dvacátého století; nebyly prostě schopny postihnout meritum problémů naší doby.

Žádný fascinující labyrint verbální ekvilibristiky nemůže usnadnit pochopení problémů naší doby, nemůže obohatit naše poznání, nese-li v sobě takový základní smysl, jakým je snaha legalizovat a stabilizovat danou formu společenského systému.

C. W. Mills si v zamyšlení nad „velkou teorií“ strukturálního funkcionalismu T. Parsonse současně klade a odpovídá následující otázku: „Je velká teorie jenom hrou se slovíčky, nebo je v ní myšlenková hloubka? Moje odpověď zní: Je to z padesáti procent hra se slovíčky, čtyřicet

procent jejího obsahu je dobře známo z učebnic sociologie. Zbylých deset procent jsem ochoten, jak by řekl Parsons, přenechat vašemu vlastnímu empirickému zkoumání. Mé osobní výzkumy však ukazují, že zbývajících deset procent může nalézt ideologické použití, i když jsou poněkud vágní“ [9 : 45].

Představitelům buržoazní sociologie se tedy nepodařilo překonat empirismus novým stupněm, novou kvalitou společenského poznání. Fetiš faktů byl vystřídán fetišem pojmů, prázdných termínů a kategorií zmatených nejasností.

G. Homans k tomu říká:

„To, co vytvořili, nebyla teorie, ale nový jazyk, sloužící k popisování sociální struktury, jeden z mnoha možných jazyků, a značná část práce, kterou nazývali teoretickou prací, demonstrovala, jak mohou být do jazyka přeložena slova z jiných jazyků, včetně hovorového jazyka...“ [3 : 813].

Prokázalo se, že ani pojmově formalistická tendence – stejně jako úzká empirická tendence – není řešením, respektive je cestou končící ve slepé uličce.

To ale vůbec neznamená, že toto období rozvoje buržoazní sociologie můžeme velkoryse přehlédnout, že pro nás není poučné a v mnoha vytyčených, neřešených nebo neadekvátně řešených otázkách zajímavé a svým způsobem cenné.

Buržoazní sociologická produkce prokázala neschopnost řešit vztah teorie a empirie. Zanechala nám však určitý „odkaz“, k němuž se my, marxisté, v kritickém ocenění musíme vracet.

Tim je za prvé „dědictví“ empirismu. Bylo soustředěno velké množství drobných informací, ohromná suma faktů o nejrůznějších aspektech sociálního života a lidského chování. Jejich množství a různorodost jakoby odvracely od systemizace, od obsírnější a hlubší analýzy. Ukazuje se, že nejsou-li splněny určité podmínky pro analýzu těchto informací, může být „nadměrné empirické bohatství“ pro proces společenského poznání a předvídaní spíše překážkou než pobídkou. Bylo totiž „vyrobeno“ tolik faktů, že sociologové nevědi, co s nimi dál.

Protože se velmi brzy ukázalo, že empirické údaje jsou bez teorie slepé, koncen-

trovali sociologové své teoretické ambice především do sféry zdokonalování technik terénního sběru informací, do přístupů vedoucích k formalizaci izolovaných hypotéz, do způsobů kladení otázek, testování pracovních hypotéz, technického zpracování získaných údajů atd.

V hodnocení této situace je možno souhlasit s P. Sorokinem: „V tomto množství se pochopitelně našlo několik zlatých zrněk poznání, ale pracné vyhledávání vedlo k odkrytí jen nemnoha zlatonosných ložisek a snad vůbec nenarazilo na nějakou žilu nových sociologických znalostí...“ [16 : 6].

Druhým „dědictvím“, které marxistická sociologie nemůže ignorovat, je dědictví formalistických konstrukcí.

Představuje rozsahem velmi bohatá, z hlediska konstrukce teoretického řešení často i pečlivě stavěná, ale heterogenní, nestejnorodá pojmová schémata, definice, typologie, terminologické konvence apod.

Je až s podivem, kolik objevitelů Ameriky začínalo svou plavbu, aniž nahlédli do mapy těch, kteří je předcházeli a ztroskotali. Snad v žádné společenskovědní disciplíně není tolik autorů nemocných představou, že věda začíná s nimi, že jsou počátkem a možná i vrcholem sociologického poznání.

Když polský sociolog O. Ossowski píše o tomto typu buržoazních sociologů, říká:

„... vytvářejí si vlastní pojmovou aparaturu, znovu staví základní otázky, mnohdy dělají objevy, které už před nimi udělali jiní, nebo které se dokonce už staly součástí běžných znalostí. Novou formulaci jim dávají zdání novosti. Ulehčuje to pojmová a terminologická anarchie, která u nás panuje a kterou se také sociologie liší od přírodních věd“ [12 : 223].

Někteří autoři ve vztahu k tomuto stadiu rozvoje buržoazní sociologie dneška hovoří o „dětském věku sociologie“.

Piotr Sztompka si v této souvislosti položil otázku, co chybí sociologii, aby se mohla stát disciplínou v celém rozsahu teoretickou a současně plně empirickou. Zde je jeho odpověď: „... současná sociologii nejvíce chybí teoretická systemizace rozházených faktů, generalizace zákonů a definic“ [17 : 23].

Dodejme však, že nemůže jít o jakoukoli systemizaci. Předpokladem vědecké systemizace, stanovení zákonů, jež pravdivě vy-povídají o společenské realitě a jejím pohybu, předpokladem k tomu, aby se naše definice nepohybovaly na hladině různých voluntaristických proudů, je taková teoreticko-metodologická orientace, která umožňuje překonat jednostrannosti subjektivistických přístupů a ukazuje to nejdůležitější – úlohu materiálních a společenských vztahů ve společenských procesech a jejich příčinnou souvislost s individuálním a společenským myšlením lidí.

K metodologické jednostrannosti empirismu

Na tomto místě je správně připomenout, že náš vztah k buržoazní sociologii není vztahem prostého odmítání, holé absolutní negace. K „odkazu“ buržoazní sociologické produkce, k „dědictví“ empirismu a formalistických konstrukcí si uchováváme přístup, který představuje leninský vztah k výsledkům produkce těch, kteří se tak či onak stali lokaji buržoazie.

Po porážce ruské revoluce v r. 1905, v období tzv. stolypinské reakce, v letech určitého oslabení revolučního hnutí, kdy carská moc opět upevnila své pozice, nastupují k útoku i ruští filozofičtí revisionisté.

Na nové epochální objevy přírodních věd, jakými například byly objevy radioaktivity, elektronů, rentgenového záření a elektromagnetického pole, a na novou společenskou situaci nereagují tvořivým rozvojem marxistické teorie, ale nahrazují materialismus subjektivním idealismem novokantovského typu, útočí proti marxistické dialektice, kterou se snaží nahradit sofistickou.

Tehdy V. I. Lenin v rozboru názorů E. Macha a R. Avenaria, kteří se svou „nadstranicostí“ chtěli povýšit nad „zastaralý“ protiklad mezi materialismem a idealismem, ukázal, že se často setkáváme s lidmi, kteří dovedou přinést vysoce cenná díla v oblasti konkrétních speciálních zkoumání, ale ... jakmile jde o filozofii, nelze jim věřit ani jediné slovo...“.

„Neutrálnost“ jejich filosofických názorů je lokajstvím, jež připravuje cestu idealismu a fideismu a věrně jim slouží.

„Nestranickost ve filozofii je jen uboze maskované lokajství idealismu a fideismu“ [6 : 340].

Leninova britká polemika není nikdy jen pouhým odmítáním. Například současně s odhalováním objektivní úlohy gnozeologických chytaček ruských machistů, „učenných lokajů třídy kapitalistů“, Lenin vyslovuje stanoviska, která nemají jen omezeně dobovou platnost.

„Úkolem marxistů ... je, aby si dovedli osvojit a přepracovat výsledky, k nimž dospěli tito «lokajové»“ [6 : 328].

Použití výsledků jejich práce, odstranění jejich reakční tendence, to je, jak píše Lenin, předpoklad, aby marxisté „... uměli vést svou linii a bit se proti celé linii nám nepřátelských sil a tříd“ [6 : 328].

V jednom z svých deseti sešitů o filozofii velký dialektik Lenin odmítá charakterizovat filozofický idealismus pouze jako nesmysl. „... z hlediska dialektického materialismu je filozofický idealismus *jednostranně* zveličování, zveličené ... rozvinutí (nafukování, nabubřování) jednoho rysu, stránky, hranice poznání v absolutno, *odtržené* od hmoty, od přírody a zbožné ... Ad kněžourství (filozofický idealismus) ovšem má své *gnozeologické* kořeny, nevisí ve vzduchu, je nesporně *hluchým květem*, ale *hluchým květem* rostoucím na živém stromě živého, plodného, pravdivého, mohutného, všemohoucího, objektivního, absolutního lidského poznání“ [6 : 352].

Ani ve vztahu k takové etapě společenského poznání, jakou představuje empirismus, nemůžeme přistupovat z pozic absolutní, holé negace, z pozic prostého, neplodného negování.

Ať už byly motivem empiristických koncepcí snahy vymanit se ze spekulativních, zpravidla fideistických teoretických konstrukcí a zbavit se vlivu „velkých teorií“, či posloužit nositeli společenské objednávky a zlepšit fungování statu quo, empirismus byl a je jednou z cest přibližování se ke společenské skutečnosti.

Povoz na této cestě společenského poznání až příliš drkotá po kamenité cestě faktů a jeho forman zpravidla ani neví, odkud jede a kam. Občas zapráská bičem

a vykřikuje „Já jsem obyčejný empirik,“ „Pro mne jsou rozhodující jen fakta“. Domnívá se totiž, že ve vědecké práci lze přejít bez teorie přímo k výkladu faktů.

Empirik si tu počíná jako vozka, který zapřáhá koně za vůz. Od takového spřežení se však dá těžko očekávat, že povoz společenského poznání se pohne kupředu. A tak se na cestách poznání hromadí další a další empirický materiál.

Z hlediska marxistické metodologie je empirismus absolutizací určitých jednostranností, je zveličením, zabsolutněním jedné stránky, jedné roviny poznání. V důrazu na sociální chování absolutizuje bezprostřední smyslovou zkušenost, když určující determinace a širší vlivy celospolečenských souvislostí byly vytknuty před závorkou.

To je cesta, na které empirismus svými parametry nejednou posloužil filozofickému idealismu.

I ve vztahu k empirismu bychom proto mohli citovat myšlenku, která byla při rozboru filozofického idealismu vyslovena V. I. Leninem:

„Lidské poznání není (respektive nejde) přímou linií, nýbrž křivkou, jež se nekoněně přibližuje řadě kruhů, spirále. Libovolný úsek, zlomek, kousek této křivky může být přeměněn (jednostranně přeměněn) v samostatnou celou přímou linii, která (neuvidíme-li pro stromy les) vede do bahna, ke kněžourství (kde ji zakotvuje třídní zájem vládnoucích tříd)“ [6 : 353].

Je bohužel skutečností, že například i v československé sociologii můžeme vysledovat období, kdy empirismus pretenduje stát se právě takovou „celou přímou linií“, která vede do bahna.¹

Vztah empirického a teoretického poznání v marxistické sociologii

Jestliže buržoazní teoretikové prokázali neschopnost řešit vztah teorie a empirie a překonat vývoj „kyvadlových krajností“, všimněme si nyní cesty, na kterou při řešení této centrální otázky vědeckého poznání vykročili marxističtí autoři.

¹ K těmto otázkám viz např. Urbánek, E.: *Empirismus v československé sociologii a jeho důsledky*, Sociologický časopis 7, 1971, č. 1, s. 25–36; Rychtařík, K.: *Empirismus a jeho nebezpečí v sociologii*.

Rudé právo 9. 1. 1970, s. 3; Siráčky, A. – Rychtařík, K.: *Nezapřáhat koně za vůz*, Rudé právo 14. 11. 1973, s. 3; Siráčky, A. – Rychtařík, K.: *Poznávat obecné i specifické*, Nová mysl 1972, č. 6, s. 809–816.

Obecné řešení vztahu empirie a teorie existuje v rozpracované teorii historického materialismu. Více než jedno století vývoje lidstva prokázalo správnost dialekticko-materialistického učení, jež se stalo základem revolučních přeměn, kterými procházela společnost.

Naším úkolem dnes je aplikovat a rozvinout teoreticko-metodologické postuláty do oblasti nově vznikající problematiky, zejména tam, kde pod vedením dělnických a komunistických stran došlo k vytváření nových sociálně ekonomických struktur, nových, vyšších sociálně ekonomických kvalit, rozvinout společenskovědní teorii k odhalení nových zákonitostí a tendencí vývoje této společnosti.

V podmínkách vítězné socialistické revoluce může společenskovědní teorie v neustálé konfrontaci se společenským pohybem potvrzovat, prověřovat, upřesňovat a vyvracet svá tvrzení v takovém rozsahu, jak tomu ještě v dějinách lidstva nikdy nebylo.

Problematika vztahu teorie a empirie představuje polemickou oblast nejen ve vztahu buržoazní a marxistické sociologie, ale neziřídka i uvnitř marxistické sociologie.

Východím bodem pro řešení dané otázky, základem adekvátního definování vztahu takových stupňů (úrovní) vědeckého poznání, jakými jsou empirie a teorie, je jejich začlenění do obecného vztahu praxe a lidského poznání. V dialektickém posouzení tohoto vztahu bylo marxismem překonáno pojetí, v němž poznání představovalo jen a jen pasivní odraz vnějšího světa.

Aniž bychom na tomto místě chtěli provádět rozbor rozsáhlé marxistické literatury věnované tomuto tématu, je nutné zdůraznit, že proces empirického a teoretického poznání není jen a) *logickým problémem*, ale je ve stejné míře i b) *problémem gnozeologickým*, a zejména c) *metodologickým*.

Analýza vztahu empirického a teoretického poznání jako *logického problému* vyžaduje rozbor pojmů, forem a prostředků abstraktního myšlení, které se vytvářely a rozvíjely jako adekvátní výraz vztahů, jež vznikaly mezi člověkem a zkoumaným objektem.

Analýza vztahu empirického a teoretického poznání jako *gnozeologického pro-*

blému vyžaduje rozbor geneze teoretické znalosti. Z gnozeologického hlediska se stává nejdůležitější objasnění výchozího bodu našeho poznání. Empirie a teorie představují různé úrovně tohoto poznání. V. I. Lenin charakterizuje dialektiku poznání jako cestu „od živého nazírání k abstraktnímu myšlení a od něho k praxi“. Ani na empirickou, ani na teoretickou úroveň poznání se nedíváme jako na věc samu o sobě.

Domníváme se, že problematika vztahu empirického a teoretického poznání je zvláště aktuální v oblasti metodologie. Například mezi marxistickými teoretiky není sporu o podstatě sociálního světa. Rozdílné však bývají přístupy k tomu, jak tento svět zkoumat. Tyto rozdílnosti vedou k různé charakteristice výzkumných postupů. V sociologii je můžeme vyjádřit jako dilema „empirie, nebo teorie“.

Hovoříme-li o *metodologické problematice*, nelze než znovu připomenout význam objasnění „výchozího bodu“, od něhož chceme postupovat v uvažování o vztahu empirického a teoretického poznání v marxistické sociologii.

„Výchozí bod“ tu má zvláštní význam. Přesně to vyjadřuje E. Hahn:

„Není možné objasnit vzájemné vztahy empirie a teorie, nebudeme-li se dívat na empirii jako na článek vědeckého poznání, který spojuje teorii s objektivní realitou. Není možno objasnit pohyb a rozvoj teorie na základě vzájemných vztahů s empirií, nebudeme-li obě považovat za články komplexního svazku mezi vědou a praxí. Zvláště přístup k chápání dialektické jednoty teorie a empirie je možno uskutečnit pouze tehdy, když se empirie a teorie nebudou ve vztahu ke skutečnosti oddělovat a absolutizovat...“ [2 : 152].

Jednota a spojení empirie a teorie je dána nejméně dvěma skutečnostmi:

1. Jak teorie, tak i empirie jsou vědeckým odrazem skutečnosti.

2. Jejich jednota se projevuje v tom, že empirie a teorie se vzájemně předpokládají [2 : 153].

Všimněme si této problematiky v situaci konkrétního sociologického šetření.

Předmětem sociologického šetření se stává určitá sociální problematika. Vzniká

jako objektivně existující problém, jako rozpor mezi potřebou určitých praktických činností a opatření a mezi stavem našich znalostí, našeho poznání tohoto rozporu. Poznání podmiňuje možnosti řešení.

Vznik těchto situací je objektivní skutečností existující nezávisle na jednotlivých subjektech. Existující problém však musel být nějak subjektivně uchopen, objasněn na základě daného stupně poznání, v daném stupni znalosti atd. Byl tak či onak definován na základě určitých teoretických premis.

Uvědomit si tuto skutečnost znamená – ve vztahu k sociologickému výzkumu – respektovat a docenit fakt, že problém, předmět šetření, jevy a předměty sociální skutečnosti musí být nejprve zafixovány jako určitý teoretický problém.

Proto můžeme konstatovat, že v *sociologickém výzkumu teorie nutně předchází empirii*.

Máme-li získat validní údaje a provést profesionálně připravené šetření, musí výzkumu předcházet určité teoretické uchopení zkoumaných otázek. Nelze postupovat jinak, než v maximálně možné míře vycházet z existujících teoretických poznatků a praktických zkušeností o dané realitě. To je základní předpoklad, aby byl výzkumný problém adekvátně uchopen, aby byly stanoveny reálné cíle sociologického šetření, zpracovány výchozí i pracovní hypotézy atd.

Na tom nic nemění ani fakt, že samo šetření pomáhá nejen k upřesnění poznatků o daných předmětech a jevech sociální skutečnosti, ale přispívá také k řešení rozporu mezi dosavadním způsobem objasnění, starým teoretickým poznáním a novými skutečnostmi, které nemohou být vždy objasněny na základě starých poznatků.

Teoretické poznatky tvoří:

a) rámec základní teoreticko-metodologické koncepce našeho přístupu ke zkoumání skutečnosti;

b) jsou základní optikou našeho pohledu na cíle výzkumu.

Cílem výzkumné práce není sběr číselných údajů o sociálních jevech. Tato práce

má analýzou a studiem faktů a údajů přispět k objasnění, k nalezení určujících korelací, k poznání mechanismů působení materiálních a ideálních příčin, zákonitostí, které mají v sociálních procesech a ve sledovaných jevech určující vliv, zpřesnit poznání o daném stavu, podat hlubší, ucelenější obraz o společenské skutečnosti, naznačit budoucí vývoj zkoumaných jevů atd.

Pokusili jsme se při jiné příležitosti, zejména v souvislosti s analýzou ideologické funkce marxistické sociologie, obšírněji ukázat, že teorie předchází sociologický výzkum ještě v mnoha dalších a velmi konkrétních souvislostech a že neexistuje žádné empirické zkoumání, které by bylo možno oprostit od teoretických předpokladů.²

Je to prostě tak, jak píše C. W. Mills ve své *Sociologické imaginaci*: „Společenský výzkum jakéhokoli druhu je řízen myšlenkou a fakty je pouze usměrňován“ [9 : 63].

Žádné empirické šetření jevů společenského života není možno provádět bez teoretických předpokladů.

Pozitivisticky orientovaná sociologie se snaží tuto skutečnost odmítat. Uznává daný jev jen v oblasti zkušenosti. Vystupuje s požadavkem poznání, které má být vedeno jen cestou empirického nazírání. Například R. König došel k osobitému tvrzení, že „... věda o společnosti ... je možná jen jako empirický výzkum“ [4 : 3]. Objektivní pravda získaná cestou teoretického poznání je v těchto přístupech zcela odmítána.

Nevyhnutelné důsledky těchto koncepcí jsou zřejmé. absolutizování bezprostředních sociálních faktorů přístupných smyslovým zkušenostem a také vzájemných vztahů, v jejichž mechanismu silně vystupují ideální motivy, účelnost, atd., odstraňuje ze zorného pole materiální determinaci sociálního chování a důsledků celospolečenských souvislostí ...“ [1 : 26].

Tam, kde se vědomě vypouštějí vazby a vztahy na celospolečenské problémy a kde nejsou uvažovány skutečné determinace sociálních procesů (a to je typická vlastnost buržoazní pozitivistické sociologie), tam není možno uskutečnit přechod

² Širácky, A. – Rychtařík, K.: *O vztahu sociologie a ideologie*. Rudé právo 18. 2. 1971, s. 3; Rychtařík, K.: *Sociologie a ideologie*. Nová mysl 1974, č. 12, s. 1755–1768.

od empirického k teoretickému stupni poznání. Proto ani Mertonovy pokusy o vytvoření „mostu teorií středního dosahu“ nemůžeme hodnotit jako pozitivní čin ve smyslu kvalitativního skoku, kterým prošlo společenské poznání na cestě od empirické sumarizace smyslového k teoretické syntéze.

Positivistická koncepce buržoazní sociologie má své sociální kořeny a sociální funkce. Výhradní zaměření na empirický stupeň poznání, spojené s absolutizací tzv. „čisté zkušenosti“, je výrazem určité logicko-teoretické a třídně ideologické orientace.

„V současném pozitivismu vidíme výraznou tendenci buržoazního vědomí, směřujícího k fetišizování jeho vlastních duchovních produktů. „Smyslové údaje“ (počítky, „fakty“, poznatky), „protokolární poučky“, znakové soubory symbolických jazyků a konečně i slova přirozených jazyků dosáhla v této filozofii charakter samostatných existencí, které jsou lidskému myšlení cizí, tj. mohou na ně zpětně negativně působit“ [11 : 14].

V rovině *genetické prvotnosti*, z *hlediska teorie poznání* naproti tomu *předchází empirie teorií*.

Teorie existuje jako odraz objektivní reality. Teoretický poznatek, teoretické poznání nezačíná u hotových závěrů. Začíná analýzou těch materiálů, které jsme získali při empirickém zkoumání. Teoretické postuláty vznikají, rozvíjejí se, korigují, prověřují, potvrzují nebo vyvracejí na základě zkoumání faktů.

V. I. Lenin klade ve své logicko-teoretické kritice ruského machismu, v analýze jeho základních teoretických východisek otázku: „... máme-li vycházet od věcí k počítce a k myšlence? Nebo od myšlenky a počítků k věcem?“ [6 : 28].

V odpovědi ukazuje, že marxistou je ten, kdo uznává objektivní realitu jako pramen poznatků a zkušeností.

Empirické poznatky, jež byly získány z pozorování a z experimentu, tvoří základ veškerého vědění.

V procesu poznání přijímá empirie místo, které spojuje teorii s objektivní realitou.

Postavili jsme tedy vedle sebe dvě vzájemně rozporné teze, říkájící, že v určitém

smyslu teorie předchází zkoumání faktů a v určitém smyslu zkoumání faktů předchází teorii.

„Zdá-li se, že obě teze o vztahu sociologické teorie a konkrétního zkoumání faktů jsou vzájemně v rozporu, pak jenom proto, že vyjadřují předcházení jednoho faktu před jiným, který je příslušný k některému jinému vztahu. Ve skutečnosti odrážejí současně dialektický rozpor, spočívající v základu vývoje sociologické teorie a konkrétního zkoumání faktů. V nekonečném procesu řešení a nastolování tohoto rozporu se uskutečňuje vědecký proces.“ [15 : 49]

V řešení vztahu „empirie a teorie“ bývá otázka „primátu“ nejen místem vášnivých diskusí, ale — a to je vážnější — bývá místem jednostranného zjednodušování. Aniž bychom si kladli úkol vyčerpat a postihnout mnohostrannost této problematiky, domníváme se, že v jejím řešení by mělo být vždy předem objasněno hledisko, ze kterého chceme k řešení dané otázky přistoupit.

Ve vědeckém procesu poznání tvoří empirie a teorie neoddělitelnou dialektickou jednotu. Obě se vzájemně podmiňují i předpokládají. Každý z těchto stupňů vědeckého poznání má své nezastupitelné zvláštnosti, které se pokusíme naznačit.

Empirická rovina poznání

Odmítli jsme přístupy, které ve vztahu ke společenskému poznání absolutizují oddělení empirie od teorie. Současně jsme upozornili na škodlivost smazávání kvalitativních odlišností obou těchto procesů. Ukažme si nyní, čím a jakým stupněm pronikání do sféry objektu se od sebe liší empirická a teoretická úroveň společenského poznání.

Empirická rovina poznání je v marxistické sociologii takovým stupněm obecnosti, který je vědomě zaměřen na širokou sumaci poznatků zkoumané skutečnosti. V rámci tohoto „širokého záběru“ poznáváme skutečnost v rozmanitosti a mnohosti všech jevových forem.

Empirická rovina je takovým stupněm zobecnění, který posuzuje sociální fakty, činy, události apod. nikoli izolovaně, ale s ohledem na určující souvislosti a závislosti, s cílem poznání těch skutečností, kte-

ré jsou vyvolány, nebo tak či onak spojeny všeobecnou souvislostí a vzájemnou podmíněností jevů a věcí.

Marxistická sociologie nepopisuje všeobecně známá fakta proto, aby mohla být zapsána na formulář a uložena podle věcného rejstříku. Taková představa je degradací, v níž se sociologie nemůže nazývat společenskou vědou. Pro společenskou vědu, má-li být nazývána vědou o společnosti nebo o některé substruktuře, části, oblasti, sféře, enklávě společnosti, musí být hlavní objevovat opakovatelné prvky společenské skutečnosti — jinak řečeno, objevovat zákony událostí, zákony společenských procesů.

Jeden ze základních postulátů marxistické metodologie, jehož úlohu a význam nelze zrelativizovat v žádném oparu akademických diskusí o složitosti společenského poznání, konstatuje, že „marxismus zkoumá konkrétní procesy společenského vývoje a zároveň nutí zkoumat jednotlivé události v jejich konkrétnosti, to jest vyhledávat jednak prvky obecné, opakovatelné, a jednak i prvky neopakovatelné“ [14 : 261].

Z hlediska těchto kritérií byl V. I. Lenin empirik v nejlepším slova smyslu. Vyžadoval přesný a nesporný výběr faktů, odmítal hru a spekulaci s fakty, usiloval o to, aby o zkoumané otázce „vypovídal“ celý souhrn faktů, trval na jejich správném metodologickém výkladu a respektování konkrétně historických souvislostí.

Dialektická cesta poznání nebyla pro V. I. Lenina nikdy dedukcí z obecné filozofické teze. „... Snaha hledat odpovědi na konkrétní otázky v prostém logickém rozvíjení všeobecné pravdy... je vulgarizací marxismu a úplným výsměchem dialektickému materialismu“ [7 : 20].

Lenin nemohl nevidět, že problém, jak vymezit, určit, ohraničit a provést výběr sledovaných faktů, je závažnou gnoseologickou a metodologickou otázkou. Ze skutečnosti, že život lidí se skládá z konkrétních, jednotlivých událostí, je možné vyvodit zcela odlišné závěry.

Můžeme vycházet z předpokladu, že

a) zvláštností společenského života, na rozdíl od života přírody, je právě neopakovatelnost, jedinečnost jednotlivého. Společenské vědy potom zkoumají jednotlivé

a neopakovatelné souhrny náhod. Filozofický agnosticismus v sociologii v různých odstínech a polohách popírá možnost poznání, a tím i zákonitosti společenského pohybu.

V novopozitivistické sociologii vede tento agnosticismus k negaci příčinnosti, která bývá zaměňována pravděpodobnostním, funkcionálním vztahem. Funkcionální spojení hovoří o vzájemné závislosti a vzájemném působení dvou samostatných jevů, aniž by byl analyzován vztah mezi příčinou a následkem. Označení jednoho jevu jako důsledku nebo příčiny jiného jevu se nevyžaduje.

Popírat objektivní zákonitosti ve vývoji společnosti znamená zaujímat idealistické, fideistické stanovisko.

Lenin tyto přístupy komentuje jednoznačně:

„Vypuzovat z vědy *zákony*, znamená ve skutečnosti jen propašovat do ní *zákony náboženství*“ [6 : 140].

Můžeme však vycházet i ze zcela odlišného předpokladu, že totiž:

b) jednotlivé, konkrétní události společenského života jsou sice ve své konkrétnosti neopakovatelné, ale jejich jedinečná neopakovatelnost není žádným izolovaným faktem. Naopak, stává se článkem celého řetězu událostí, které obsahují významné, opakovatelné prvky.

V Leninových *Filozofických sešitech* najdeme rozsahem malou, ale obsahově velmi významnou stať s názvem *K otázce dialektiky*. V úvaze o podstatě dialektiky tu Lenin objasňuje, proč v každé události, vědě, faktu, pojmu a domněnce je skryta dialektika vztahu jednotlivého k obecnému, proč každá skutečnost obsahuje jak prvky obecné (společné s jinými jevy, věcmi), tak prvky jedinečné, neopakovatelné.

Na prostých soudech, na libovolných příkladech typu „listí stromů je zelené“, „Ivan je člověk“, „Alik je pes“ ukazuje, že „jednotlivé neexistuje jinak než v souvislosti, která vede k obecnému. Obecné existuje jen v jednotlivém, skrze jednotlivé. Každé jednotlivé je (tak či onak) obecné. Každé obecné je částíčkou nebo stránkou nebo podstatou vlastností jednotlivého“ [8 : 321].

Empirické poznání, nemá-li býtí pouhým popisem skutečnosti, musí být vede-

no prizmatem takových přístupů, v nichž obecné a jednotlivé není nikdy ve věcech, jevech a společenských faktech striktně odděleno.

Má-li mít empirické poznání jednotlivé události, individuální skutečnosti smysl ve vztahu k nomotetické operaci, musí analyzovat sociální fakty, činy, události atd. nikoli izolovaně, ale s ohledem na určující souvislosti a závislosti, s cílem poznat tyto skutečnosti, které byly vyvolány, určitým způsobem spojeny všeobecnou souvislostí a vzájemnou podmíněností věcí a jevů.

Empirická rovina obecnosti je v marxistické sociologii určitým výchozím poznáním. Říkáme poznáním a ne popisem, protože meritorní se tu stává otázka, jak a jaké fakty budeme volit, jak adekvátní bude výběr toho, co je opakovatelným, podstatným, určujícím a co je spojeno s objektivními zákonitostmi společenských procesů. Konečně nemalou úlohu přijímá i to, jak budou v empirickém šetření oceňeny a posouzeny události, fakty, které se stávají neopakovatelným a v podstatě náhodným prvkem, aspektem společenského procesu.

Jen za tohoto předpokladu může být empirické rovině přiřčeno právo, aby byla nazývána prvním stupněm poznání, tedy empirickou rovinou poznání.

Uvědomujeme si možnosti, ale i nutné omezení empirického stupně zkoumání.

Častým, jednoznačně prokazatelným výsledkem sociologického výzkumu je například poznání určitých korelací mezi různými fakty, které vznikají v dané sféře zkoumání a stále se opakují. Tak v sociologickém zkoumání odkrýváme určité zákonitosti, jež za určitých podmínek vznikají mezi sledovanými jevy. Bývají někdy označovány jako empirické zákonitosti nebo empirické zákony.

Mnohá z takových zjištění jsou cenná zejména pro potřeby řídicích orgánů společenské praxe.

Omezení empirického stupně poznání je dána tím, že toto poznání, vycházející z poznatků několika korelací, není s to proniknout do podstaty jevů, odhalit

vnitřní spojitosti mezi těmito podstatami, nalézt jejich systémové spojitosti, a tak se dopátrat podstatných zákonitostí.

Překonat omezení empirického stupně poznání předpokládá přechod k teoretickému poznání, vytvoření odpovídající pojmové aparatury a takový postup vědeckoteoretického zkoumání, který v abstrakci provádí adekvátní zobecnění.

O takové specifice sociologického zobecnění píše například P. Bollhagen: „Tohoto zevšeobecnování se dosahuje ne pouze sumarizací empirických a teoretických zákonů, ale dialektickou analýzou a syntézou zkoumaného materiálu a už poznáných zákonitostí, zákonů a tendencí společenského pohybu. Díky této dialektické analýze a syntéze představuje zobecnění „střední úrovně“ sféru skutečnosti daleko přesahující hranice působnosti empirických a statistických sociologických zákonů. Proto je už pravdivým sociologickým poznáním.“³

Jestliže jsme rozlišili dvě úrovně vědeckého poznání, lze takové rozlišení provést z hlediska různých kritérií:

Z hlediska metod získaných poznatků

vychází *empirické poznání* z informací, které byly získány pomocí přímého a nepřímého pozorování, anket, kategorizovaných a nekategorizovaných individuálních nebo skupinových rozhovorů, z analýzy dokumentů, z různých forem experimentů atd. Tyto techniky terénního sběru informací jsou samozřejmě využity ve spojení s metodami, které je možno – podle způsobu zpracování – nazvat spíše statistickými a matematickými než empirickými.

Teoretické poznání vychází z uplatnění takových metod, jakými jsou abstrakce spojená s definicí a explikací pojmů.

Z hlediska rozdílu dvou úrovní poznání existují:

a) Poznatky, při jejichž prověřování nebo konstatování pravdivosti mohou být bezprostředně využita daná pozorování a experimenty a jejich obsah může být v důsledku toho vyjádřen termíny vztahujícími se k pozorovaným předmětům a vztahům.

³ Viz Bollhagen, P.: *Soziologie und Geschichte*, s. 102. Citováno podle Hahn, E.: *Istoričeskij materializm a marksistskaja sociologija*. Moskva 1971, s. 11.

Předmět poznání, jeho vlastnosti a vztahy byly uchopeny především proto, že jsou dostupné smyslovému pozorování. Toto poznání se orientuje spíše na sumarizaci analyzovaných otázek sociálního života, na ukázání jejich vlivů a způsobů působení než na jejich vysvětlení.

To ale vůbec neznamena, že by údaje touto cestou získané nebyly podrobeny výběru, zpracování a zhodnocení, k němuž dochází v procesu jejich interpretace. Údaje musí být systemizovány do určitých souvislostí na základě jasných hledisek a norem. Proto je namístě hovořit o empirické rovině poznání;

b) Poznatky, jejichž prověrka pravdivosti nemůže být bezprostředně uskutečněna pomocí pozorování a experimentu a jejichž obsah v důsledku toho nemá bezprostředně smyslový korelát. V poznání objektu se tu odráží nejen smyslová zkušenost, ale v procesu abstraktního myšlení vstupují do poznání i širší souvislosti a vnitřní determinanty analyzované skutečnosti.⁴

V abstrakci je odraz sociální skutečnosti hlubší, všestrannější, vysvětluje podstatné a nutné vlastnosti zkoumaných věcí a jevů.

„Abstrakci nazýváme způsob myšlenkového postižení předmětu, jehož pomocí vymezujeme určitou stránku či vlastnost věci, kterou bychom smyslově neodlišili. Tak dospíváme k pojmům, jejichž reálný základ, část či stránka objektivní reality, kterou odrážejí, nelze vnímat, nebo si představit“ [1 : 49].

Z tohoto hlediska chápeme teorii a empirii jako dvě kvalitativně odlišné pojmové formy vyjádření pro různé úrovně nebo posloupnosti vědeckého výzkumu a poznání, jako kvalitativní skok v nekonečném procesu poznání, lišící se jak z hlediska metod získávání poznatků, tak v hloubce, v úrovni stupně poznání.

„Jakkoli je proto třeba zdůraznit, že teoretické uchopení sociálních procesů se nedá získat z empirické analýzy, nevyplyvá jednoduše a plynule z nahromaděných empirických znalostí, že poznání

uskutečňuje při přechodu z empirické do teoretické oblasti kvalitativní skok, tak je třeba zároveň položit ve stejné míře důraz na to, že empirická analýza konečkonců je vždy výchozím bodem, základnou teoretických vědomostí, že otevírá přístup k teoretické analýze společenských jevů a procesů“ [1 : 19].

Proces takového stupně poznání, které označujeme pojmem *empirické*, má svá specifika, zvláštnosti, stejně jako svá specifika a zvláštnosti má proces poznání, které označujeme pojmem *teoretické*.

Marxističtí autoři vždy připomínají, že oba procesy se vzájemně předpokládají a podmiňují, a proto jsou nerozlučně spjaty. „Pouze ve své jednotě zprostředkují vědecké poznání a v žádném případě se nesmějí od sebe absolutně oddělovat a přeměňovat v procesy samostatné. Nezbytnost jejich rozlišení je vyvozena z existence praktických zkušeností marxistického sociologického zkoumání... Je vyvozena ze sociologického zkoumání právě natolik, nakolik zkušenost ukazuje, že zvláštnosti a svéráznosti vlastní oběma procesům není možno pominout a vzájemně zaměnit. Existují funkce, jež mohou být splněny pouze jedním z těchto dvou procesů a nesmějí a nemohou být přejímány procesem jiným.

Proto smazání kvalitativní odlišnosti obou těchto procesů je stejně škodlivé jako absolutizace jednoho z nich nebo jeho prohlášení za jediné správnou metodu vědeckého poznání [2 : 148].

Takový přístup navazuje na koncepční řešení vztahu procesu empirického a teoretického poznání, tak jak jsme je poznali v dilech klasiků marxismu-leninismu. Dnes je rozpracován mnohými autory marxistické filozofie a sociologie.⁵

Teoretické zobecnění ve srovnání s tím, co nám může poskytnout empirická rovina zobecnění, představuje objektivizované poznání. Jeho tvorba i vznik je procesem, v němž se poznání zbavuje omezenosti subjektivních momentů a rysů, „očisťuje se“ od subjektivního a nahodilého a postupně nachází svůj objektivní obsah.

⁴ K těmto otázkám viz Svyrev, V. S.: *Někotoryje voprosy logikometodologičeskogo analiza otnošentj teoretičeskogo i empiričeskogo urovnj naučnogo znanija*. In.: *Problemy logiki naučnogo znanija*, s. 53.

⁵ Vedle citovaného německého autora E. Hahna

je možno ze sovětských autorů uvést např. G. Andrejevovou, F. V. Osipova a další. Z našich autorů je možno citovat především A. Siráckého a poslední práci F. Cížka (Cížek, F.: *Teorie a empirie*, Praha 1974, 429 s.).

„Myšlení stoupající od konkrétního k abstraktnímu se nevzdaluje od pravdy, nýbrž se k ní přibližuje... Všechny vědecké abstrakce odrážejí přírodu hlouběji, věcněji, úplněji“ [8 : 173].

Teoretická zobecnění jsou systematickým uspořádáním a výkladem o určité sféře objektivní reality. Systém teoretického zobecnění může být různého stupně obecnosti.

Bývá charakterizován dvěma okolnostmi.

Za prvé, kategorie k němu příslušející se vztahují k jedné a téže předmětné oblasti, odrážejí jeden a tentýž objekt zkoumání.

Za druhé, odpovídající systém poznatků se musí vyznačovat určitými heuristickými vlastnostmi, jež nepřísluší prvkům tvořícím tento systém, jestliže by byl každý prvek vzat sám o sobě.

„Z těchto pozic“, jak píše E. Hahn, „se vědecká teorie jeví jako teorie pravdivého poznání, vykládaná podle určitých logických principů a vztahující se k určité oblasti reality“ [2 : 165].

Ukazuje se tedy, že teorie jako systém výkladu objasňuje, odráží, reprodukuje určitou část, díl, úsek, enklávu společenské reality. Musí mít k dispozici nejen přesné, reprezentativní, stálé, validní údaje o této realitě, ale musí vládnout schopností objasňovat tyto fakty. Fakty jsou spojeny jak s odpovídajícím předmětem reality, tak i s příslušnou teorií. Teorie poznává realitu tím, že objasňuje fakty a nachází zákony, jimž jsou podrobeny.

V. S. Švyrev na toto téma píše, že „...za empirii se považuje získání různých faktických znalostí a „teorii“, jejich racionální zpracování, předpokládající vytvoření určité konstrukce reprodukcující mechanismus spojitosti v předmětu, jež nejsou dány na úrovni empirie, ale obsahují zákonitě rozmístění empiricky pozorovaných jevů“ [18 : 53].

Z uvedeného je zřejmé, jak významnou úlohu pro řešení vztahu empirie a teorie a pro celé empirické šetření má skutečnost, pod jakou teoretickou–metodologickou integrací a kam bude směřovat planidlo empirického materiálu.

Objasnění úlohy teorie a jejího významu pro naše empirická šetření umožňuje

zajistit v celé výzkumné práci exaktnější postup a dosáhnout pravdivého a hlubšího pohledu na zákonitosti sociálních procesů a jejich konkrétní působení. Jde o jednu ze stěžejních otázek, v níž se rozcházejí marxistická a pozitivistická sociologie.

Marxistická sociologie založila výzkumnou práci na teorii, která objasňuje vývoj společnosti, přírody a myšlení na základě objektivních zákonů. Touto teorií je dialektický a historický materialismus.

Lenin ve známé práci *Kdo jsou přátelé lidu a jak bojují proti sociálním demokratům* připomíná, že materialistické pojetí dějin poprvé položilo základy vědecké sociologie. Stalo se počátkem marxistické sociologie vůbec.

Historický materialismus plní nezbytné teoreticko-metodologické funkce i vůči sociologickému výzkumu. Toto teoreticko-metodologické zakotvení je současně spojeno s takovou koncepcí rozvoje marxistické sociologie, ve které se sociologický výzkum stává nástrojem poznání dělnické třídy a její strany.

Literatura

- [1] Berger, H. - Jetzschmann, H.: *Dialektische Einheit von Theorie und Empirie im soziologischen Forschungsprozess*. In: *Der soziologische Forschungsprozess*. Berlin 1973.
- [2] Hahn, E.: *Istoričeskij materializm i marksistskaja sociologija*. Moskva 1971.
- [3] Homans, G. C.: *Bringing Men Back*. *American Sociological Review* 24, 1964, č. 5, s. 813.
- [4] König, R.: *Vorwort*. In: *Handbuch der empirischen Sozialforschung*. Bd. I. Stuttgart 1962.
- [5] Konstantinov, F. V. - Osipov, G. V. - Semjonov, V. S.: *Marksistskaja i buržuaznaja sociologia segodnja*. Moskva 1964.
- [6] Lenin, V. I.: *Materialismus a empirio-kriticizmus*. In: *Spisy*, sv. 29. Praha 1952.
- [7] Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 3. Praha 1952.
- [8] Lenin, V. I.: *Spisy*, sv. 38. Praha 1953.
- [9] Mills, C. W.: *Sociologická imaginace*. Praha 1968.
- [10] Mužík, J.: *Poznávací činnost stranických orgánů*. Život strany, 1974, č. 22.
- [11] Narski, I. S.: *Positivismus in Vergangenheit und Gegenwart*. Berlin 1967.
- [12] Ossowski, S.: *O osobliwościach nauk społecznych*. Działa, Sv. 4. Warszawa 1967.
- [13] Semjonov, V. S.: *Četvertyj vseмирnyj sociologičeskij kongress*. *Vestnik istorii mirovoj kultury* 1960, č. 1.

- [14] Schaff, A.: *Objektivní charakter historických zákonů*. Praha 1957.
- [15] Scheler, E.: *Über die Verhältnisse von soziologischer Theorie und konkreter Tatsachenforschung*. In: Fragen der marxistischen Soziologie. Teil I. Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt Universität zu Berlin. Zvl. číslo 1964.
- [16] Sorokin, P.: *Sociological Theories of Today*. New York 1966.
- [17] Sztompka, P.: *Teoria i wyjaśnienie*. In: Metodologicznych problemów socjologii. Warszawa, PAN 1973.
- [18] Syrev, V. S.: *Někotoryje voprosy logiko-metodologičeskogo analiza otnošenij teoretičeskogo i empiričeskogo urovněj naučnogo znanija*. In: Problemy logiki naučnogo znanija.

Резюме

Рихтаржик К.: Эмпирия и теория в социологии

Работы буржуазных социологов последних десятилетий обнаружили их неспособность решать вопросы отношения теории и эмпирии. Наш подход к такому этапу общественного познания, каким был эмпиризм, является отношением не отрицанием абсолютного отрицания. Эмпиризм был и остается одним из путей приближения к познанию социальной действительности!

С методологической точки зрения он является абсолютизацией определенных односторонностей, преувеличением значения, абсолютированием одной плоскости познания.

Процесс эмпирического и теоретического познания для нас, марксистов, является проблемой логической, гносеологической и методологической.

Единство и связь между эмпирией и теорией определяется тем, что как теория, так и эмпирия являются научным отражением действительности. Эмпирия и теория взаимно предполагают друг друга. С точки зрения генетической первичности эмпирия предшествует теории. Но если мы говорим о методологических вопросах социологического исследования, то теория неизбежно предшествует эмпирии. Теоретические познания образуют рамки основной теоретико-методологической концепции нашего подхода к действительности. Сквозь призму этих познаний мы рассматриваем цели нашего исследования.

Эмпирическая плоскость обобщения является в марксистской социологии определенным исходным познанием. Преодоление ограниченности эмпирической ступени познания предполагает переход к теоретическому познанию, создание соответствующего понятийного аппарата и такой ход научно-теоретического исследования, который в абстракции осуществляет адекватные обобщения.

Абстракция углубляет отражение социальной действительности, делает его более всесто-

ронным, объясняет существенные и необходимые свойства изучаемых предметов и явлений.

Процесс такой ступени познания, которую мы определяем понятием эмпирическая, обладает своей спецификой, своими особенностями, равно как своей спецификой и своими особенностями обладает и процесс познания, который мы определяем понятием теоретическое.

Отрицание качественных различий между указанными процессами столь же вредно, как и абсолютирование одного из них или провозглашение одного из них единственно правильным методом научного познания.

Решающую роль в решении вопросов отношения эмпирии и теории, так же как и в эмпирическом исследовании в целом, играет наша основная теоретико-методологическая ориентация.

Summary

Rychtařík K.: Empirism and Theory in Sociology

The bourgeois sociological production of the last decade has demonstrated the incapability of solving the relation between theory and empirism. Our approach to the stage of social cognition as represented by empirism is not a relation implying an absolute negation. Empirism has been and continues to be one of the ways of approaching social reality.

From the methodological point of view, empirism involves an absolutization of certain one-sided aspects, it is an exaggeration, an absolutization of one level of cognition.

For Marxists, the process of empirical and theoretical cognition represents a logical, gnoseological and methodological problem. The unity of and the connection between empirism and theory is given by the fact that both theory and empirism are a scientific reflection of reality. Empirism and theory presuppose each other.

On the level of genetic primariness, empirism precedes theory. If methodological questions connected with sociological research are referred to, theory necessarily precedes empirism.

Theoretical knowledge forms the framework of the basic theoretico-methodological conception of our approach to reality. It is the fundamental optics of our view of research aims.

In Marxist sociology, the empirical level of generality provides a certain initial knowledge. The overcoming of the limitations inherent in the empirical level of knowledge presupposes the transition to theoretical knowledge, the creation of a corresponding conceptual apparatus, and a method of scientific-theoretical investigation which, in abstraction, facilitates adequate generalizations.

In abstraction, the reflection of social reality is more fundamental, more many-sided, and explains substantial and necessary qualities of things and phenomena under examination.

The process of the level of knowledge designated by the notion "empirical" has its specific traits and singularities; similarly, the cognitive process that is designated by the notion "theoretical" has its specific traits and singularities.

The wiping out of the qualitative difference between both these processes is equally detrimental as the absolutization of one of them or its declaration as the only correct method of scientific cognition.

The determining role in solving the relation between empirism and theory — similarly as in all empirical research — is taken over by our fundamental theoretico-methodological orientation.